

Det svenska postverkets papperssigill och förseglingsoblater 1877–1926

Av Åke Torkelstam

Sigillhistoria

Enligt *Postala notiser* nummer 18 den 12 maj 1877 började bruket av sigill i Sverige i samband med kristendomens införande på 1100-talet. Till en början var det endast konungen och ärkebiskopen som använde sigill. Det skulle dröja till mitten av 1200-talet innan domkapiteln och enskilda präster började använda sigill. Nästa steg blev att vissa städer började med sigill. Bland de första som nämns är Stockholm, Söderköping och Linköping. Då är vi framme vid slutet av 1200-talet och början på 1300-talet. Först därefter förekommer enskilda borgares, landskaps, socknars och gillens sigill.

Postförordningen 1636 om inrättande av ett svenskt postverk innehåller inga bestämmelser om användning av sigill. Indirekt kan man dock utläsa att det förutsattes att de paket med brev som sändes från ett postkontor till ett annat skulle vara förseglade. Formuleringen ”hvad uthi Postsäcken är förseglat” tyder på det. Brevpaketen adresserades från början till postmästarna personligen och förseglades med deras egna sigill.

Det skulle dröja till 1686 innan det genom postmästarinstruktionen fastställdes att brevpaket skulle förseglas med postkontorets sigill. Även de påsar som innehöll flera paket skulle förseglas. Den postmästare som emottagit sådan förseglad påse fick endast bryta innelliggande paket som var adressera-

ÅKE TORDELSTAM är född i Kristianstad 1920 och tog studenten där 1940. Han blev fil. kand. i Stockholm 1961 och var personaladministratör i SJ Centralförvaltning 1960-1985. Torkelstam har publicerat ett stort antal artiklar i filatelistiska ämnen, både på klassiska och annorlunda områden.

de till hans eget postkontor. Från början fick postmästaren själv betala sigillen.

Det var först i början på 1700-talet som postmästarna mera allmänt började använda sigill med postkontorets namn. På 1720-talet gav kanslikollegiet, som var det verk som postverket sorterade under före inrättandet av poststyrelsen, de första tillstånden att för postmedel inköpa sigill. Först ut med att få tillstånd var postmästare i Finland och Österbotten samt postkontoren i Pommern, Weimar, Hamburg och Helsingör, men även några postkontor i Sverige. Genom en förordning 1724 fastslogs att inga andra sigill än postsigill fick användas.

I överpostdirektörens arkiv finns bland annat en skrivelse, avsänd från postkontoret i Falköping den 26 september 1707, i vilken postmästaren meddelar att han från företrädaren mottagit ett av mässing tillverkat sigill vari var ingraverat ett posthorn med ett par kvistar under. Det förmodas vara första gången som en stamp till postsigill omtalas.

Vaxsigill

I Sverige liksom i övriga Europa användes från början vax, i vilket sigillet avtrycktes. Vaxet var i sin tur fäst vid ett så kallat "hänge" som oftast bestod av en enkel eller dubbel pergamentremsa, dragen genom handlingens nedre kant. För att skydda sigillavtrycket syddes det ofta in i en tygkapsel.

Då man på 1400-talet började skriva dokument på papper uppkom bruket att trycka sigillet på dokumentets baksida eller på tomrummet nedanför det skrivna. Över vaxet lades ofta en tunn papperslapp på vilket sigillet trycktes.

Lacksigill

Första gången lack nämns i tryck är 1563. Lackets uppfinnare, i varje fall ur europeisk synvinkel, anses vara fransmannen François Rousseau. Han hade gjort vidsträckta resor i Persien och Ostindien och under de sista åren av Ludvig XIII:s regering förlorat sin förmögenhet genom eldsvåda. Det var då han kom på idén att bereda lack av "gummilacka" som man gjorde i Indien där portugiserna sannolikt också lärt sig lackberedning.

I Sverige förekom det ända in på 1700-talet att vax användes vid försegling av brev. Karl XII utfärdade 1717 en förordning att vid försegling av tjänstebrev skulle lack och ej vax användas för att lätta posthästarnas tunga bördor. Redan nu var det dock lack som oftast användes. Under den svåra nödtiden i slutet av Karl XII:s regering hade staten det svårt både med pengar och krediter, varför både kanslikollegiet och postmästarna hade stora problem med att skaffa lack. Kanslikollegiet beslutade dock 1722 att lack skulle inköpas för postmedel.

Blyplomber

I början av 1900-talet infördes ett kompletterande sätt för tillslutning av säckar och påsar som innehöll värdepast. På större postanstalter introducerades blyplomber.

Sverige var ganska sent ute med att införa denna typ av försegling. På mindre postkontor fortsatte man med att använda lacksigill även vid tillslutning av påsar.

Papperssigill

Under senare delen av 1800-talet kommer en ny typ av postala sigill till användning, nämligen av papper. Därmed behövdes inga stampar och inget lack att göra avtryck i, bara papper med eller utan tryck. I det följande avses endast sådana typer av sigill som framställts enbart för postal användning.

Den typ av sigill, oblater eller förslutningsmärken, som användes även av flertalet andra myndigheter, till exempel försvarret, kyrkan och rättsväsendet, lämnas alltså utanför denna redogörelse. De var oftast flikstansade i rund eller oval form och utförda med vitt relieftryck på blå botten, men även röd, grön, svart och annan färg förekom.

Förvånansvärt lite är tidigare publicerat om de postala papperssigillen. En av orsakerna kan vara att det finns få författningar och föreskrifter om dem. De berörs på en tredjedels spalt i *Postala Notiser* från 1877. Paul Gerhard Heurgren, som började tjänstgöra vid Postmuseum 1926 och blev dess chef 1934, är författare till nummer 1 i skriftserien *Meddelanden från Postmusei Vänner*, utgivet 1927. Hela häftet, omfattande 18 sidor, har titeln "Sigillstampar, sigill och försegling inom svenska Postverket". Papperssigillen behandlas på en sida med avbildning av åtta papperssigill ur Postmuseums innehav. Därefter har bland andra författaren av dessa rader behandlat ämnet i fyra artiklar i *Bältestpännaren* åren 1985-1988.

Paul Heurgren grundar sin redogörelse av hur idén med papperssigill kom till Sverige på den beskrivning som finns i *Postala Notiser* 1877, där det uttrycks så här:

"Ända till slutet af 1860-talet begagnades lacksigill för att tillsluta hvarje försändelse, men vid nämnda tid inträdde en förändring.

Från franska postanstalter öfversändes

Äfom Commissarien Robeck, för ofv. Dile 2
 Häel. Dii. Dilefens Diihundra de Dal. Caroli
 lmer, frielha tie frielha of wän ordres Dile
 Ammiralitetz Sammarus Stats Contoiret
 outerade den 9 July år 1692 ännu besw
 medt för nyaf 1689 of ofv. förrige år medt den
 miralitetz auorining restantres of balancer
 aelkä wadde sammt 7200 Dal. Caroliner
 som främre quitterade. Datum Stock-
 holm d. 13 Septemb. et. 1693.

Carolus

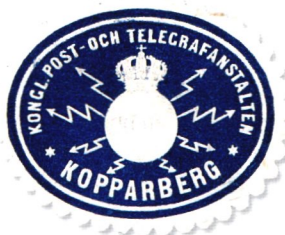

Exempel på tidig svensk användning av lacksigill.

Kung Karl XI bekräftar 1693 att han mottagit 7.200 daler från Commissarien Robeck på Stats Contoiret. Kungen har förutom namnet Carolus också försett kvittot med sin egen sigillstamp i lack.

till postinspektionen å Södra stambanan papperssigill, å baksidan bestrukna med gummilösning. Nämnde postinspektion gjorde den 10 Febr. 1868 hos Generalpoststyrelsen framställning derom att få begagna såda-

na för tillslutning af orekommerade brefpaketer. Sedan yttranden från postkontoren i Stockholm och Göteborg samt från föreståndaren för postverkets persedelförråd inforrats öfver denna framställning, erhöll perse-

Tre exempel på myndighetssigill från Stockholm, Torsby och Kopparberg.

delförrådet uppdrag att beställa och tillhandahålla sådana papperssigill. Dock synes endast kupéexpeditionerna blifvit från persedelförrådet försedda med sådana sigill, hvarmot öfriga postanstalter, som snart följde exemplet, sjelfva dragit försorg om anskaffandet af dessa papperssigill, som länge varit öfverallt och till och med af Generalpoststyrelsen använda, ehuru någon förordning, som medgifver eller påbjuder bruket af desamma icke utfärdats.”

Enligt Paul Heurgren, som bland annat granskat verifikationsband nummer 4 till Postverkets huvudbok, levererades den 6 april 1868 ”av en boktryckare” 2.000 gummierade papperssigill till Västra och Södra stambanorna.

Det dröjde alltså bara knappt två månader mellan tillstånd till användning av papperssigill och första leverans till både Södra och Västra stambanorna blev verklighet. Även om inga säkra slutsatser kan dras av nämnda uppgifter så torde alltså de första papperssigillen endast avse postdirektionerna och kupéexpeditionerna.

Författningsbakgrund

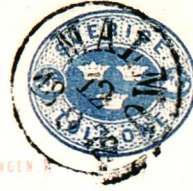
Det dröjde till 1880 innan bruket av papperssigill kommenteras av Poststyrelsen. Det sker i cirkulärform den 18 maj till samtliga postförvaltare och med underrubriken ”om användande af gummisigill för tillslutning af rekommenderade postsaksförsändelser”. Det återges här i sin helhet.

”Sedan vid flere postanstalter kommit i bruk så kallade gummisigill med i tryck anbragt uppgift på postanstaltens namn, har Kongl. Generalpoststyrelsen funnit godt förordna, att dylika sigill må, i stället för lackförsegling, tillsvidare användas för tillslutning af bref och öfriga försändelser rörande posttjensten, hvilka icke innehålla penningar eller andra saker af värde, men i öfrigt äro av beskaffenhet att desamma enligt meddelade föreskrifter skola under rekommendation försändas”.

Nytt cirkulär utgavs den 18 mars 1885 ”till samtliga postförvaltare angående insändande af prof å s.k. gummisigill som må vara i användning vid postanstalterna, samt uppgift å pris, som dessa sigill betinga m.m.” Postförvaltare som anskaffat sådana sigill till underlydande postanstalter anmodas att till Poststyrelsen insända tre exemplar av använda sigill. Poststyrelsen vill också veta pris och namnet på den person som levererat sigillerna.

Efter den inventering av användningen av dessa s.k. gummisigill som gjordes 1885 bestämde sig Poststyrelsen för att redan 1886 ta ett samlat grepp på frågan. Utöver postinspektionerna och postkupéexpeditionerna, som redan från början fick göra sina beställningar i tjänsten via persedelförrådet, så fick

BREVKORT.

I DENNA SIDA ANVÄRDES ENDAST FÖR ADRESSERINGEN.

Till Lithografiska Aktie
Bolaget
(Postad.) Norrköping
med den här upp gifna
Adressen.)

Post 16/9. 1872
Ett vis oblat sigill
för ettalmö postkontor.
Sör Lorde med det första
sittsändas. ettalmö
d. 12 Sept. 1872
N. J. Torkestam
Brors, Sjöerman

Beställning av "oblatsigill" 1872 för Malmö postkontor hos
Lithografiska Aktiebolaget i Norrköping på brevkort nummer 1, typ 1.

övriga intresserade själva besluta om, anskaffa och betala denna typ av sigill, oavsett om beloppet rymdes inom de knappt tilltagna anslagen för expenser som de åtnjöt eller ej. Det är därför som beställningen för Malmö postkontor görs på ett vanligt brevkort och inte som tjänsteförsändelse.

Cirkulär nummer 38 den 31 juli 1886 till samtliga postförvaltare angående gummisigill till de fullständiga postanstalterna och postinspektionerna samt vederbörande postkupéexpeditioner informerar på detta sätt om sigillen:

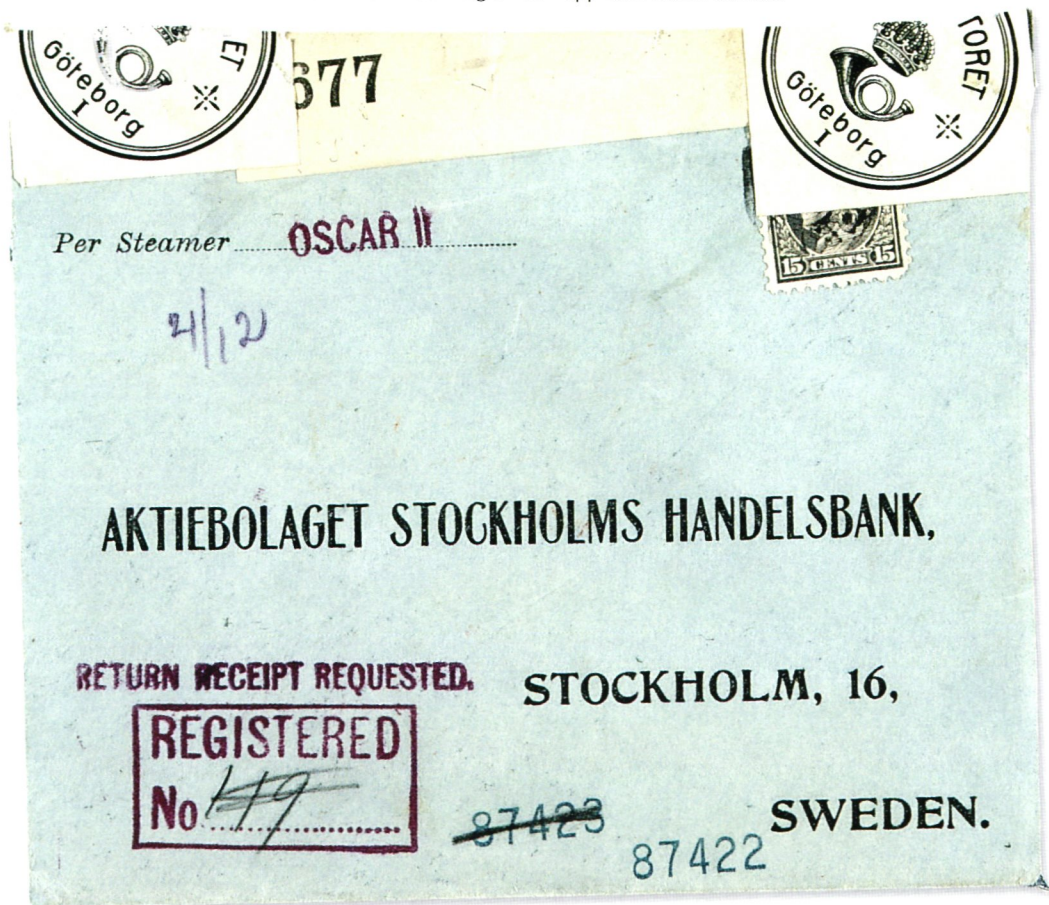
”Sedan Kongl. Generalpoststyrelsen beslutat att samtliga fullständiga postanstalter äfvensom jernvägspostinspektionerna och veder-

börande postkupéexpeditioner skulle, i mån af behov och på vederbörande postförvaltarens requisitioner, från allmänna postpersedelförrådet erhålla, för användning i tjänsten s.k. gummisigill;

samt Kongl. Styrelsen uppdragit åt sin Förrådsintendent att anskaffa för ofvanberörda ändamål gummisigill, skurna och inlagda i askar, hvardera inneslutande ettusen stycken gummisigill, har bemälda Förrådsintendent under den 20 innevarande månad för Kongl. Styrelsen anmält att till allmänna postpersedelförrådet blifvit levererade erforderliga quantiteter dylika sigill. Hvilket samtliga postförvaltare härigenom tillkännagifves.”

Censurerat rekbrev från USA, på vilket begärts mottagningsbevis 1916.

På baksidan är brevet avgångsstämplat New York Foreign 11-9 1916 på de fyra flikkanterna samt har avsändarens lacksigill i mitten. Papperssigillet "Göteborg 1", som i artikeln hänförs till grupp 6, har använts för tillslutning av den öppnade censuremsan.

Det dröjde till den 8 december 1917 innan användningen av papperssigill åter togs upp i ett cirkulär. Det var krissituationen under första världskriget som på de flesta områden framtvängde sparsamhet. Det drabbade också posthanteringen. Bland annat bäddade den allmänna bristsituationen för nya bestämmelser om ökad användning av papperssigill.

De postanstalter som av brist på ljus eller annan lämplig försegling hade svårt att verkställa lackförsegling fick till försegling av i tjänsten använda assurerade brev använda papperssigill i storlek 3x3 cm.

”Över papperssigillen som skola fästa kuvertets alla flikar drages med anilinpenna eller bläck ett kors som berör jämväl kuvertet. Varje papperssigill förses dessutom med två avtryck av postanstaltens datumstämpel, vilka stämpelavtryck anbringas på sådant sätt, att vart och ett av dem träffar så väl papperssigillet som minst två av kuvertets flikar.

Papperssigill av ifrågavarande slag komma att, första gången utan rekvisition, tilländas postanstalterna.”

I ett B-cirkulär nummer 39 den 13 oktober 1923 presenteras för sista gången bestämmelser om användningen av papperssigill. Det har beslutats att sådana ”skola tillhandahållas postanstalterna att användas för tillslutning av kuvert bl. 43 h och 43 i.”

I mars 1926 upphävs gällande bestämmelser om användningen av papperssigill. Från och med denna tidpunkt skulle alla assurerade postsaksbrev åter förseglas med lack. ”Vid postanstalterna ineliggande förråd av papperssigill makuleras”. Stearinljus och spritlampor kunde åter rekvireras men ”erforderlig denaturerad sprit tillhandahålles inte av postverket.”

Klassificering av papperssigillen

Från början var det som nämnts endast postinspektionerna och postkupéexpeditionerna som från persedelförrådet erhöll papperssigill. Även ”öfriga postanstalter som snarast följde efter exemplet” kunde dock

om de så önskade själva skaffa sigill. Det uppstod därför tidigt en möjlighet för privata tryckerier att genom direktreklam till postanstalterna erbjuda en helt ny produkt. Den här avbildade offerten är sänd till Kåfalla i Örebro län. Det tyder på att den kan ha skickats direkt till samtliga postanstalter.

Redan i oktober 1868 hade alltså Lithografiska Aktiebolaget i Norrköping distribuerat en priskurant på för postkontoren användbara papperssigill, s.k. oblater. De beskrivs som tryckta på ”godt, slätt halm-papper” och ”äro bestrukna med gummi på baksidan”. Exempel på fem sådan oblater är avbildade i priskuranten.

Ett halvt ris oblater kostade 15 riksdaler riksmünt, ett ris 25 riksdaler, tre ris 20 riksdaler per ris och fem ris 18 riksdaler per ris.

I rismåttserien går det 20 böcker på ett ris och 25 ark skrivpapper på en bok. På varje ark trycktes 80 oblater. Det finns som tidigare nämnts i cirkulär uppgifter på att oblater levererades nedskurna styckvis i askar. Det kan förmodas att ett ris oblater är fem hundra stycken och inte ark skrivpapper med åttio på varje ark. Det kan också vara rimligt att anta att det just var Lithografen i Norrköping som fick beställningen på de första sigillen. Utseendet på de sigill som anträffats i bruk och de som återges i offerten överensstämmer väl.

Denna artikel innehåller inte något närmare studium av hela brev och paketomslag på vilka papperssigill har placerats. Med nämnda priskurant i ryggen och efter besiktigande av ett mindre antal brev från 1870-talet har jag antagit att de under grupp 1-5 nämnda samt flera av unikatens i grupp 6 tillverkats av Lithografen i Norrköping och att de introducerades under senare delen av 1860-talet, det vill säga före den första författningens tillkomst 1880.

Det är inte känt hur många olika postanstalter och andra myndigheter inom postområdet som använt papperssigill. Av vad som blivit känt under arbetets gång att döma så återstår en hel del att upptäcka.

Vid ett antal postanstalter har flera typer av sigill förekommit. Ett sådant exempel är postkontoret i Visby där fem olika sigill har

Papperssigill har använts även efter den i Postens cirkulär reglerade användningstiden, t.ex. för reparation av skadade försändelser eller som här som förslutning av expressbrev till Helsingfors 1947.

S. T.

*A Posthuvertor, Oblater och Rekom. Advier lysoga
vi härnadan våra prisuppgifter. Huvertor tillverkas af
godt, slätt halvhpapper; adviernas och Oblaternas, hvilka sed-
nare äro bestruktas med gummi på baksidan, tryckas å detta
slags papper. Vi taga oss friheten rekommendera dessa vä-
ra för Postkontor användbara tillverkningar vid förföl-
lande behof.*

*Norrköping i October 1868,
Lithografiska Aktie Bolaget.*

Pris Kurant		Pris Kurant		Pris Kurant	
Post-Kurvertor.	Rtd. öre	Post Kontors-Oblater.	Rtd. öre	Recommendations-Advier.	Rtd. öre
N:o. 83 × 65 dec. tum. pr. 1000	6 50	1/2 Ris _____ Rtd. öre 15	15	1/2 Ris _____ Rtd. öre 10	10
1. 64 × 42 " " " "	3 25	1 " _____ " " 25	25	1 " _____ " " 16	16
2. 61 × 39 " " " "	3 " "	3 " _____ pr. 1000 20	20	3 " _____ pr. 1000 14	14
3. 56 × 37 " " " "	2 75	5 " _____ " " 18	18	5 " _____ " " 11	11
4. 5 × 3 " " " "	2 50	Obs. 80 oblater på arbet.			

*Till Herr _____ är med posten denna dag
ankommet ett rekommend. bref N:o _____ em _____ enkla postens
vigt på _____ kartan af den _____ denna.*

Norrköpings postkontor den _____ 1868

Öfvanstående rekommend. bref quitteras.

WITTEN:

Priskurant från Lithografiska Aktiebolaget i Norrköping 1868
på bland annat postkontorsoblater.

använts. Ett annat exempel är Kristianstad som använt fyra olika sigill. Det förekommer också detalj avvikelser som kan vara svåra att upptäcka. I några av grupperna förekommer sigill som tryckts både på mörkt och ljust papper. Dessa och andra konstateranden skapar stora svårigheter vid en katalogisering som på ett rimligt utrymme vill tillgodose både den allmänt posthistoriskt intresserade och den filatelistiskt specialintresserade läsarens önskemål.

Den gruppindelning som följer får därför ses som ett första subjektivt försök att tillgodose båda dessa önskemål.

Grupp 1. Postinspektionssigill

Postinspektionen på Södra stambanan och i Södra, Västra och Centrala distriktet höll sig med en från övriga sigill helt avvikande typ. Sambandet mellan de från Malmö, Göteborg och Stockholm kända sigillen och järnvägarna som posttransportörer har tydliggjorts med en inom ett cirkelböjt posthorn placerad lokbild. Vid första påseende verkar det också vara samma lokbild, men de skiljer sig dock i detaljutförandet. I likhet med de lokbilder som förekommer bland annat som vinjetter på fraktsedlar från de statliga järnvägarna vid denna tid är det klischeé på engelska lok och inte svenska som använts.

Klarast avvikande är Postinspektionens å Södra stambanan sigill. Det saknar ensamt den kungliga krona som kröner alla övriga sigill. Troligen kom detta sigill till användning först av alla av denna typ. Detta och övriga postinspektionssigill är med ett par undantag från Centrala distriktet tryckta i svart färg.

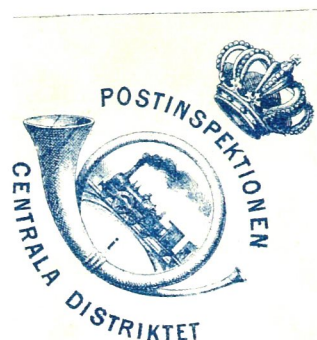
I en båg över posthornet finns på alla sigill ordet "Postinspektionen" och under posthornet distriktstillhörigheten utom för Södra stambanan, till exempel "Södra distriktet".

Samma lokbild som på Södra stambanans sigill finns endast på en av tre varianter på Västra distriktets samt på de av Centrala distriktets sigill som är tryckta i färg. De färger som använts är dels rött, dels

blått. Centrala distriktets sigill i blå färg förekommer med två varianter i texten, dels Central-Distriktet, dels Centrala Distriktet. Från ett par håll har det uppgivits att även grön färg lär ha använts. Någon synlig dokumentation har dock ännu inte kunnat visas. Även röken från skorstenen skiljer sig på dessa sigill från övriga med annan men sinsemellan lika lokbild. Rökslingan är smalare.

Storleken på Södra stambanans sigill är cirka 40x40 mm. Storleken på samtliga övriga sigill är cirka 45x45 mm. Även kronan som kröner hela sigillet uppvisar olikheter. Den är mindre och plattare på de röda och blå sigillen från Centrala distriktet än på övriga.

Postkupéexpeditionernas sigill är skurna så att över- och underkanterna är parallella med nummersiffrorna. Postinspektionssigillen är skurna så att bilden vridits ett kvarts varv varigenom kronan blir placerad mot

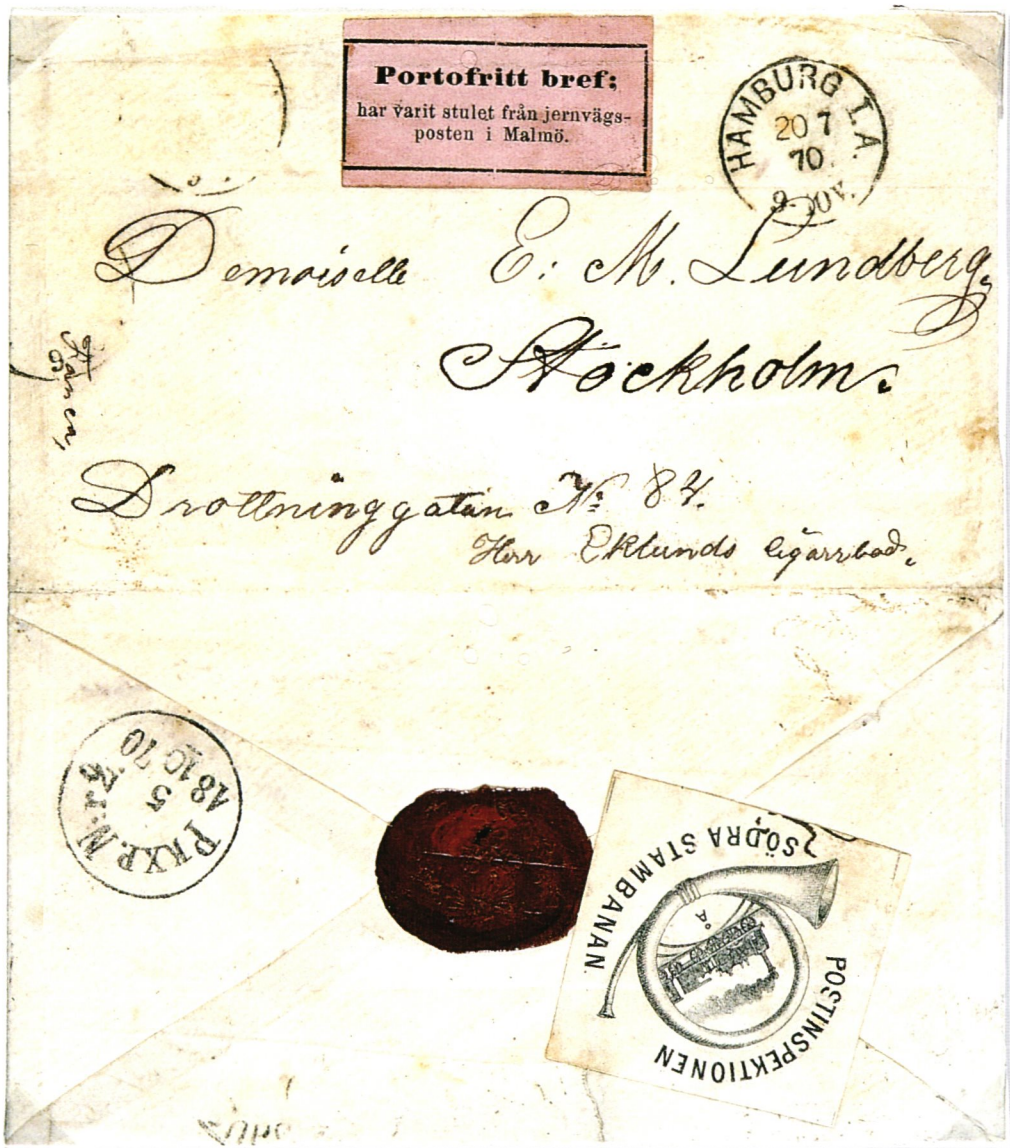

Blått papperssigill från "Postinspektionen i Centrala Distriktet".

ett horn. De varianter som här berörts har upptäckts de två senaste åren under arbetets gång. Troligen finns det fler. En mera exakt katalogisering bör därför anstå.

Grupp 2. Ångbåtspostexpeditionssigill

I *Postmusei Vänners Meddelanden* nr. 1 finns ett obegagnat sigill återgivet med bild av ett ångfartyg över och utanför posthornet. Det har veterligen ännu inte kunnat beläggas

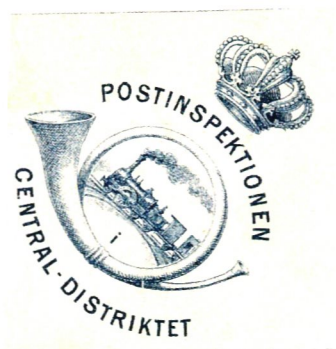
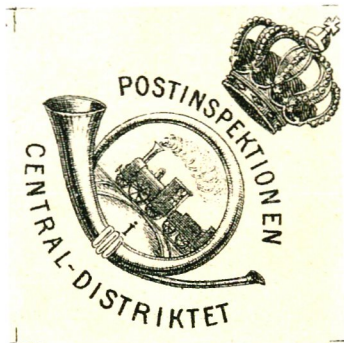

Brev med den sannolikt första postala etiketten i Sverige med texten "Portofritt brev; har varit stulet från jernvägsposten i Malmö." försett med Postinspektionens å Södra Stambanan papperssigill 1870.

som använt. Det har däremot ett annat sigill med samma dimension på posthornet kunnat göra.

Liksom på postinspektionssigillen är det ett krönt posthorn som med sin runda böjning dominerar bilden. Cirkelns diameter är 30 mm mot knappa 20 på inspektionssigillen. Storleken på hela sigillet är cirka 50x50 mm. Färgen är blå. Under posthornet har

en bild av ett ångfartyg placerats. Det är en kliché av ett större fartyg än det som finns på bild i Paul Heurgrens beskrivning. Fältet i den cirkel som det böjda posthornet bildar är utan text och bild. Det är avsett för skriven text eller då särskild ångbåtspostexpeditionsstämpel användes för avtryck av densamma. Två kända sigill med stämpel är bevarade vilket torde bero på att höljet till de

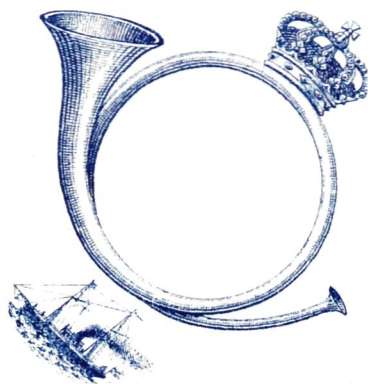

Svart, blått resp. rött papperssigill från "Postinspektionen i Central-Distriktet".

paket med uppsamlad post på vilkas flikar sigillerna sattes knappast inbjöd till arkivering.

Grupp 3. Postkupéexpeditionssigill

Det är inte känt hur många olika papperssigill som kan hänföras till denna grupp. En del olikheter i utförandet kan konstateras

Tre papperssigill, ett obegagnat och två begagnade: det ena har text med bläck från ångbåtsexpeditionen i Stockholm, det andra har en stämpel från ångbåtsexpedition 122, dvs. Stockholm-Vaxholmsområdet.

bland ett tiotal som varit möjliga att kartlägga, varav ett är avbildat hos Heurgren 1927 och övriga finns hos privata innehavare. Alla har text mellan två dubbla ringar. Alla

Tre postkupéexpeditionssigill, ett från Falköping-Malmö, ett från postkupéexpedition nr. 25 och ett från nr. 61.

har också ordet "Postkupéexpeditionen" i olika stilarter i övre ringhalvan. Nedre ringhalvan förekommer med eller utan berörd bansträcka. Följande sigill har bansträckorna med, nämligen postkupéexpeditionen nummer 2 Falköping-Malmö, nummer 6 Hallsberg-Göteborg (endast känd genom priskuranten från Lithografen i Norrköping), nummer 7 Laxå-Charlottenberg, nummer 10 Malmö-Nässjö och nummer 12 Eslöv-Ystad.

De äldre sigillan utan angiven bansträcka har på nedre halvan mellan ringarna antingen två korslagda posthorn, nummer 19 och 25, eller två lagerkvistar, nummer 9 och NSB. Helt utan text eller bild på nedre

halvan är också nummer 2, 10 och 61. Nummer 2 och 10 förekommer alltså både med och utan banangivelse. Postkupéexpeditionens nummer har i samtliga fall placerats i mitten på sigillet.

Grupp 4. Krönt posthorn

Till denna grupp har sammanförts fem sigill. Utseendet överensstämmer med postinspektionssigillens. Lokbilderna har bytts ut mot ortnamnet. Tre olika stilsorter har använts.

Två papperssigill med krönt posthorn, dels från Kristianstad och dels från Karlskrona. Observera skillnaderna i posthornens utformning.

Posthornet är böjt till en cirkel på Kristianstads sigill. De fyra övriga, Karlskrona, Karlskrona, Enköping och Oskarshamn, har ett posthorn med två cirklar. De har också en bredare krona.

Grupp 5. Ortnamnet i centrum

Under denna rubrik har placerats trettiosex sigill med olika ortnamn i mitten. De saknar posthorn eller annan dominerande kliché, men de har alla olika typer av sirlig utsmyckning kring namnet. På Waldemarsviks

och Ödeshögs sigill finns sådan utsmyckning även i den nedre delen av den dubbla ringen. I de övriga sigillen har i stället två kvistar med blad placerats i den nedre delen. Det skulle föra för långt att mera i detalj beskriva de olika utsmyckningarna av namnen.

Av intresse för en tidsangivelse när denna typ av sigill introducerades är att sigillet från Borås, som avbildas i priskuranten från Lithografen i Norrköping i oktober 1868, också har beställts och använts. Bokstaven "i" står dock över och inte till vänster om Borås. Gefle förekommer med två olika ornament. Smedjebacken är ett annat exempel på postkontor som använt sigill med exakt samma utsmyckning.

Bokstaven "i" förekommer på samtliga sigill utom på Upsala och Örebro som båda är identiskt lika. Waldemarsvik och Ödeshög har ordet "Postexpeditionen" och Lycksele, Norberg och Råneå "Kongl. Postexpeditionen" samt Strömstad "Kongl. Postanstalten" inom den dubbla ringen. Övriga har ordet "Kongl. Postkontoret".

Två sigill med ortnamnet i centrum:
ett från Smedjebacken och ett från Örebro.

Sigill med ortnamn i centrum:

Borås	Linköping	Storvik
Borås	Ljusdal	Strömstad
Gefle	Luleå	Sundsvall
Gefle	Lycksele	Söderköping
Halmstad	Malmö	Upsala
Helsingborg	Mora	Waldemarsvik
Hjo	Norberg	Warberg
Hvetlanda	Norrköping	Westerås
Jönköping	Råneå	Wexjö
Kristianstad	Skellefteå	Ystad
Kristinehamn	Smedjebacken	Ödeshög
Köping	Skövde	Örebro

Grupp 6. Unikat

För att kunna göra sammanställningen någorlunda koncentrerad och överskådlig redovisas här 18 sigill, alla med olika utseenden, sammanförda i en gemensam grupp. Tre olika storlekar kan urskiljas, nämligen 35x35 mm för till exempel Kristinehamn, 40x40 mm för till exempel Stockholm Tidningsexpeditionen och 50x50 mm för Postkontoret Stockholm 1. Sigillen för postdirektören Malmö och för Postverkets allmänna persedelförråd har försetts med en tunn yttering som markering för eventuell rundklippning. Kristinehamnssigillet är tryckt i blå färg. Råneåsigillet är det enda kända som är fyrkantigt och Postdirektörens i Stockholm båda sigill är de enda kända med oval form. Sigillet för "Le Bureau de Poste de Stockholm" är ett av de få med perforering. Kristinehamn är det enda av alla postkontor som fastnat för en båt som symbol för sin postala verksamhet. Postexpeditionssigillet från Malung är ett av de få med tryckeriangivelse. Stavningen i Gränspostkontoret Helsingborgs sigill och det enda kända med omvänt posthorn tyder på danskt inflytande. Följande sigill har förts till denna grupp:

Haparanda
Helsingborg
Göteborg 1
Kristianstad
Kristinehamn

Malung
 Norrköping
 Råneå
 Stockholm 1
 Strengnäs
 Wenersborg

Civil statens pensionsinrättningsredogörare
 vid K. Postverket
 Le bureau de poste de Stockholm
 Postdirektören i Malmö
 Postdirektören Stockholm (mager stil)
 Postdirektören Stockholm (fetare stil)
 Postverkets allmänna persedelförråd
 Stockholm Tidningsexpeditionen

Papperssigill från olika orter,
 alla med egen utformning (unikat).

Åtta papperssigill som förts till grupp 6 (unikat).

Ytterligare två papperssigill från grupp 6.

Grupp 7. Avlång sköld

Sigill med detta utförande har använts på tre orter, nämligen Linköping, Marstrand och Tjellmo, alla med perforering. Denna typ som alltså förekommer sparsamt är en av tre olika typer med en sköld försedd med tre små kronor och ett posthorn i mitten. Den andra typen finns hos Haparanda i grupp 6 och den tredje återfinns i grupp 8. Trots att sigillen i grupp 7 är störst och mest utsmyckade har de den minsta kronan som kröner skölden.

Sigill från Marstrand med avlång sköld och med perforering.

Grupp 8. Trekantig sköld

I denna grupp är sex sigill kända, nämligen från postkontoren i Falun, Göteborg, Wingåker och Wisby samt från postexpeditionerna i Lindesberg och Oroust. En intressant detaljåvikelse kan noteras. Lindesberg har liksom avbildade Wingåker bestämd form i ordet för postanstalten och bokstaven "i" mellan detta och namnet. Oroust har obestämd form för postanstalten och stjärna mellan detta och ortnamnet.

Papperssigill med trekantig sköld från Vingåker.

Grupp 9. Enbart tre kronor

Fyra postanstalter kan visa upp denna typ, nämligen postkontoren i Eksjö och Åmål samt postexpeditionerna i Hedeviken och Torsby. Sigillet från Åmål är tryckt i svart färg, övriga i blå.

Papperssigill från Eksjö med tre kronor i centrum.

Grupp 10. Krönt posthorn inom ring

Till denna grupp har sammanförts tio sigill av samma grundtyp men med klart avvikande detaljer.

Tre olika utföranden förekommer. Samma typ användes på lacksigill från motsvarande tid. Flera av dem har den typiska ramen som ser ut som ett rep. Ornamnet finns med tre olika placeringar. Kalmar,

Fyra sigill med krönt posthorn inom ring:
Karlstad, Moholm, Norrköping och Oskarshamn.

Karlshamn, Karlstad, Landskrona, Moholm, Oskarshamn och Umeå har rakt ortnamn med en krona under. Norrköping och Westervik har ortnamnet i båge utmed ringen.

Moholm har större posthorn än övriga. Karlstad och Linköping har röd bottenfärg. Oskarshamn och Landskrona har röd text.

Grupp 11. Krönt posthorn hängande i ring

Denna grupp består av endast två sigill, dels postkontoret i Wisby, dels postexpeditionen i Öfvertorneå. Den är nära besläktad med grupp 9. Likheten består i att båda grupperna har ortnamnet och tre små kronor i mitten men i det här fallet mellan två cirklar.

Papperssigill med krönt posthorn hängande i ring.
Från postexpeditionen i Övertorneå.

Grupp 12. Bokstaven i bildar mittpunkt

Postkontoren i Christianstad, Ljungby och Sölvesborg samt postexpeditionerna i Hemse, Wingåker och Örnköldsvik har använt sig av denna typ. Den överensstämmer helt med ett av de fem avbildade sigillen i prisuranten från Norrköping från oktober 1868. Det är till och med så att det här avbildade sigillet från Ljungby är just det sigill som prisuranten visar.

Grupp 13. Krona med band och posthorn

Fyra postkontor, Sköfde, Göteborg, Lidköping och Lund, har sigill som sammanförts till en grupp. Detta är den första grupp som innehåller sigill med ortnamnet i genitiv form. Alla utom Sköfde har s i slutet av ort-

Papperssigill från Ljungby
med bokstaven "i" som mittpunkt.

namnet. Sigillet från Lund förekommer både med och utan de stjärnor som övriga har på vänster och höger sida om banden.

Grupp 14. Krona utan band och posthorn Stora stjärnor

Denna grupp och de två följande är av samma grundtyp. De skulle kunna redovisas i en gemensam grupp men eftersom det rör sig om nära 200 av totalt cirka 325 av alla kända så inbjuder det till någon form av ytterligare indelning. Ett detaljstudium visar tre klart urskiljbara typer, nämligen med stora stjärnor, små stjärnor och inga stjärnor alls. Om den indelningen kombineras med om ortnamnet har genitivt "s" eller inte så får vi en indelning i sex grupper. För att minimera antalet grupper har jag valt att redovisa ortnamn med och utan s var för sig men inom respektive grupper.

Grupp 14 innehåller nitton sigill varav sju utan och två med s. På samtliga sigill utan s finns siffran 250 under kanten av

Papperssigill med band och posthorn
från Lidköpings postkontor.

ringen. Innebörden är ännu okänd. Möjligen kan det vara ett artikelnummer. På de två sigillen med s står det i underkanten "Lith. Akt. Bol. Norrk". Endast på ytterligare ett är tryckeriangivelse känt, nämligen "Linsk Litt Tr i Örebro" på Malungs sigill i grupp 6. Detta tryckeri finns fortfarande.

Utan s

Charlottenberg	Korsnäs	Umeå
Elmhult	Leksand	Uppsala
Enköping	Mariestad	Åhus
Finspong	Sjöbo	Öregrund
Haparanda	Stockholm	Öfvertorneå
Huskvarna	Trollhättan	

Med s

Finspongs	Oskarshamns
-----------	-------------

Papperssigill från Älmhult resp. Oskarshamn
med tilltryck under kanten av ringen.

Grupp 15. Krona utan band och posthorn Små stjärnor

Denna grupp innehåller 159 sigill varav 82 utan och 77 med s. Alla avser postkontor. Några nämnvärda detaljskillnader finns

Papperssigill från
Onsala resp. Orust med små stjärnor.

inte i trycket. Ett antal sigill förekommer på både ljust och mörkt papper. Användningstiden sträcker sig från slutet på 1800-talet fram till avvecklingen. Även därefter har denna huvudtyp av papperssigill använts både på flikar på brev, som till exempel på expressbrevet från Leksand med sigill ur grupp 14, och som lagning av söndriga försändelser.

Utan s

Alingsås	Landskrona	Sollefteå
Alfvesta	Ljungby	Staby
Alvesta	Ljusne	Sunne
Arboga	Ludvika	Säfsjö
Arvika	Lycksele	Södertälje
Avesta	Malmö	Tjellmo
Billingsfors	Mjölby	Trosa
Bollnäs	Mora	Torsby
Borlänge	Motala	Torshälla
Dalarö	Målilla	Uddevalla
Eksjö	Mönsterås	Umeå
Eskilstuna	Mörby	Upsala
Falu	Nederkalix	Wara

Frövi	Nora	Warberg
Gamleby	Norrtelje	Wernamo
Gefle	Nås	Westerås
Gellivare	Onsala	Vesterås
Gillberga	Ousby	Wexjö
Gnesta	Piteå	Wimmerby
Haparanda	Ragunda	Wisby
Herrljunga	Ronneby	Vännäs
Hjo	Råda	Åmål
Höganäs	Sala	Öfverkalix
Hörby	Seffle	Öfvertorneå
Hvetlanda	Skara	Örebro
Karlskrona	Skene	Östra Husby
Kisa	Skeninge	
Kungsbacka	Sköfde	

Med s

Askersunds	Kopparbergs	Stockholms
Bodens	Klintehamns	Stora Rörs
Borgholms	Klippans	Ströms
Borensbergs	Kristianstads	Strömstads
Båstads	Kungelfs	Sundsvalls
Charlottenbergs	Köpings	Säfsjöströms
Cimbrishamns	Laholms	Säters
Drottningholms	Leksands	Söderköpings
Engelholms	Lidköpings	Sölvesborgs
Enköpings	Lilla Edets	Trollhättans
Eslöfs	Lindesbergs	Ullångers
Falkenbergs	Linköpings	Waldemarsviks
Falköpings	Ljusdals	Waxholms
Filipstads	Lunds	Wenersborgs
Finspongs	Mariestads	Westerviks
Gislaveds	Marstrands	Wretstorps
Grislehamns	Melleruds	Åmåls
Grythyttededs	Misterhults	Ånäsets
Göteborgs	Moholms	Årjengs
Hedevikens	Norbergs	Åtvidabergs
Helsingborgs	Nyköpings	Ödeshögs
Hernösands	Nylands	Öregrunds
Höörs	Orusts	Örnsköldsviks
Jönköpings	Oskarshamns	Östersunds
Karlshamns	Qvistrums	Östhammars
Kils	Stenstorps	

Grupp 16. Krona utan band och posthorn Utan stjärnor

Denna grupp innehåller tjugo sigill varav tio utan och tio med s. Det har inte varit möjligt att tidsbestämma någon inbördes ordning mellan grupp 14,15 och 16. Grupp 15 innehåller tolv ortnamn som börjar på W vilket tyder på tidig användning. I grupp 16 finns Wisby i båda undergrupperna. Tills vidare får därför hypotesen gälla att alla tre grupperna använts parallellt.

Utan s

Alfvesta	Kiruna	Vislanda
Gefle	Luleå	Öregrund
Hemse	Skellefteå	
Kinna	Wisby	

Med s

Eslöfs	Sandvikens	Wisbys
Flens	Stockholms	Ystads
Göteborgs	Söderhamns	
Helsingborgs	Trelleborgs	

Papperssigill från Hemse utan stjärnor.

Grupp 17. Sigill utan tryck

Den krissituation som rådde även i Sverige under första världskriget var som bekant den bakomliggande orsaken till att Poststyrelsen 1917 utfärdade ett nytt cirkulär om försegling av assurerade postsaksbrev. "Där förhållandena så påkalla" fick av Postverket för detta ändamål anskaffade papperssigill användas. Första gången sändes sådana sigill till postanstalterna utan rekvisition.

Av cirkuläret som kommenteras under rubriken "Författningsbakgrund" framgår

bland annat att sigillen höll måttet 30x30 mm. Eftersom de tryckta sigillen normalt hade storleken 40 x 40 mm så måste det alltså röra sig om en helt annan typ av sigill än de under grupperna 1-16 beskrivna. Även det faktum att olika tryck för varje postanstalt skulle medföra stora kostnader talar för att de sigill som levererades och i fortsättningen rekommenderades helt saknade tryck.

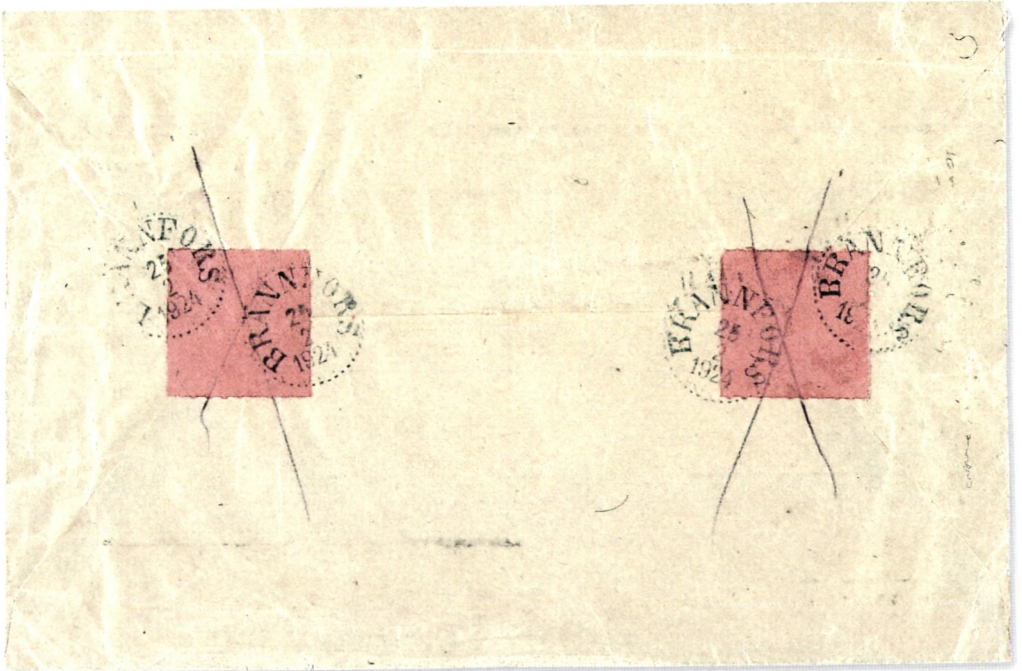
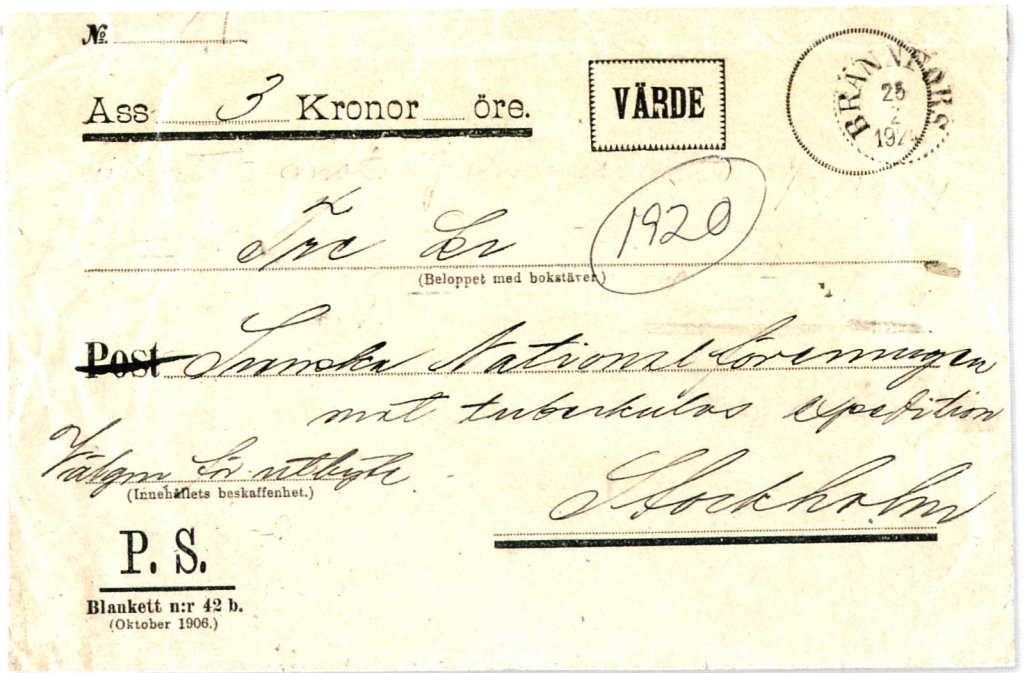
Först under senare år har det påträffats försändelser som den här avbildade från Brännfors, daterad 25.2 1924 med sigill utan tryck vilka troligen levererats av Poststyrelsen. Då får också den svaga men klart urskiljbara linjeförloppet på alla fyra sidorna sin förklaring. Lägg därtill den röda färgen som kan förmodas ha valts för att efterlikna lacksigillen.

Denna typ av sigill användes även i andra sammanhang. Det finns till exempel kuvertomslag med måtten 255 x 285 mm, innehållande 20 halvark av vardera 1, 2, 3 och 4 öre Lilla Riksvapnet 1911-1919. Kuvertet har på fliken försetts med ett rött papperssigill utan tryck med linjeförloppet. Över sigillet har placerats en rak stämpel utan ram med tre rader text, cirka 75 x 45 mm. För 2-öresvalören följande text: "20 halvark = 2.000 st vanl. frimärken å 2 öres valör. Värde kronor 40:-". På alla fyra flikarna finns en oval stämpel: "Kontrollräknadt 20 nov. 1918 i Postverkets Frimärksförråd".

Ett annat exempel på sigill utan tryck består av vitt papper med måtten 37 x 37 mm. Det är avstämplat Stockholm Hötorget 27.1 94. Tre exemplar med olika datum har påsatts över varandra på framsidan av en postsparbanksbok. 1917 års sigill utan tryck hade alltså en tidig föregångare.

Grupp 18. Speciella sigill

Det finns ytterligare några sigill som inte utan vidare låter sig identifieras med någon viss grupp, inte ens med nummer 6. De känns på något sätt som felande länkar mellan lacksigill, den typ av sigill som beskrivits här under olika gruppstillhörigheter och de som kan benämnas myndighetssigill och

Ett assurerat P.S.-brev från Brännfors i Västerbotten som på baksidan har papperssigill utan tryck.

Postsparbanksbok som försetts med papperssigill utan tryck.

slutligen även förslutningsmärken.

De återges här utan andra kommentarer än att de är ytterligare exempel på hur man ersatt lacksigillen eller av annat skäl förslutit post.

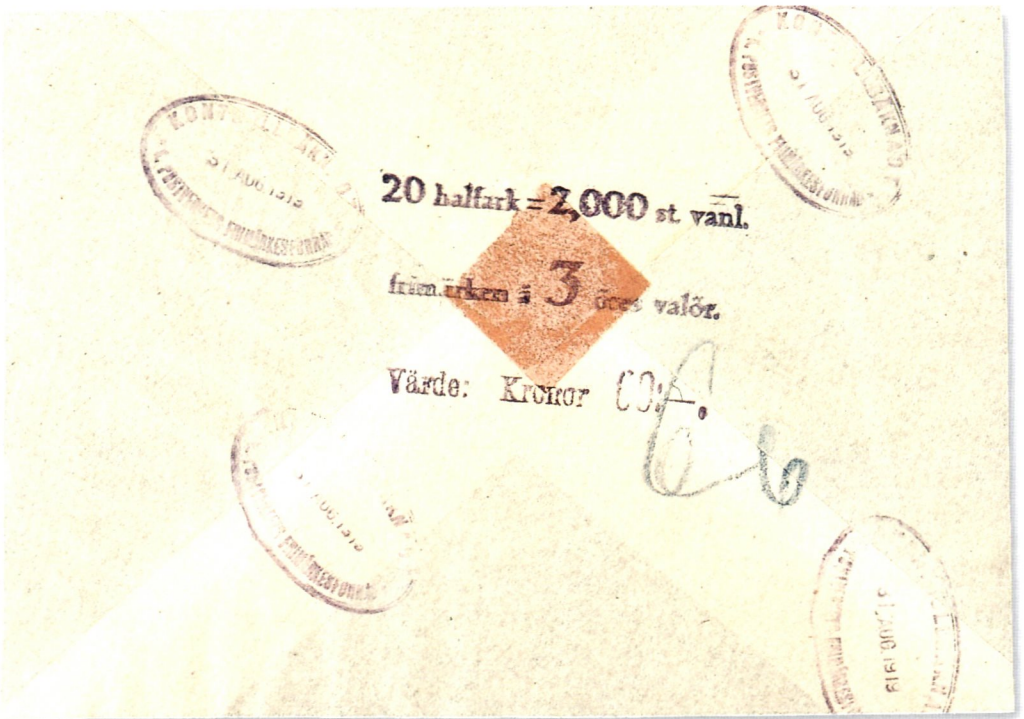
Sigillen från Falköping och Söderköping är väl de som står unikaten närmast. Av avsnittet "Sigillhistoria" framgår att staden Sö-

derköping tillsammans med Stockholm och Linköping var bland de första som använde egen sigillstamp, vilket möjligen kan förklara det speciella utförandet även av postsigillet. Det framgår också att det var i Falköping som postmästaren 1707 från företrädaren mottog "ett av mässing tillverkat sigill vari var ingraverat ett posthorn med ett par

Tre exempel på sigill som inte gått att hänföra till någon av grupperna.

Kuvert som innehållit 20 halvark av 3 öre Lilla Riksvapnet.

kvistar under” samt att det förmodades vara första gången som en stamp till ett postsigill omtalas.

Det leder givetvis tanken till att till exempel postkontorsstämpeln i Borås som presenterades i 1868 års offert från Lithografen i Norrköping stilmässigt var förankrad i de stampar som redan användes. Falköpings, på motstående sida avbildade, första röda papperssigill kan också vara ett direkt kopierat stampavtryck.

Grupp 19. Postsparbankens förslutningsmärken

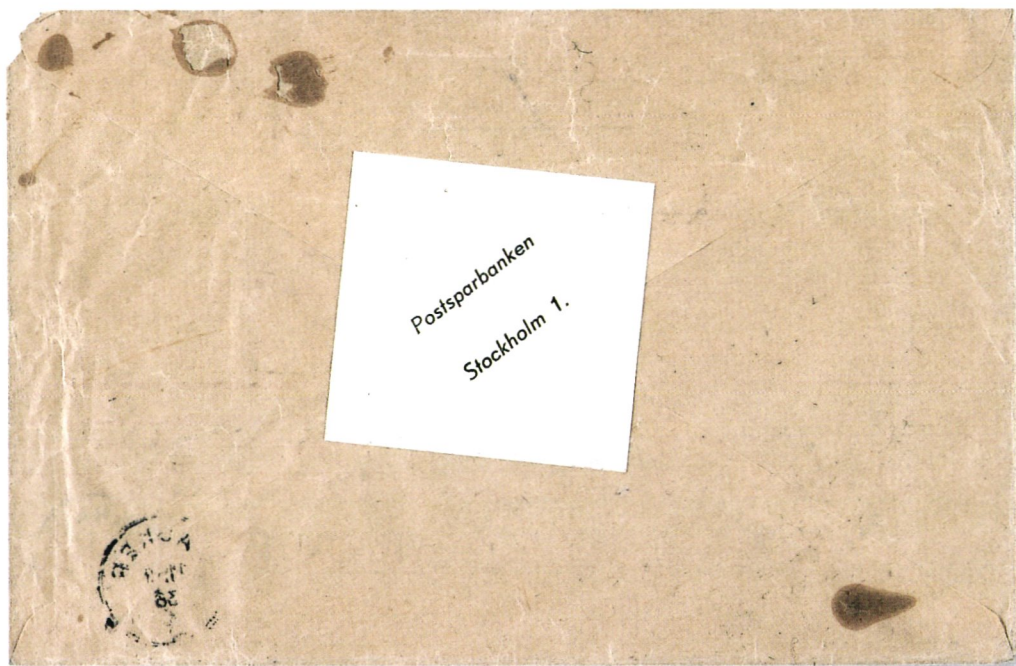
Denna typ av märken skiljer sig från övriga postsigill av papper, både till utseende och användning. Märkena i denna grupp användes i första hand i ett speciellt sammanhang, nämligen då enstaka postsparbanksböcker sändes för ränteberäkning från en postanstalt till Postsparbanksbyrån i Stockholm. Då användes särskilda kuvert för re-

kommendation, blankett 43 j. Det finns tolv olika tryckupplagor av 43 j, använda mellan december 1922 och oktober 1963.

Såväl ledtexten för ifyllande av motboksägarens namn och adress som adressen ”Postsparbanken, Stockholm 1” finns tryckt i två olika fält på framsidan av kuvertet. När försändelsen nådde postsparbanken vidtog en intressant manuell behandling. Möjligen hade man fått idén från hur brev öppnades i censursammanhang. Kuvertet öppnades försiktigt längs de båda klisterkanterna på fliken på baksidan. Samma kuvert användes nämligen då motboken returnerades till avsändaren. Ägarens adress fanns ju redan som avsändare på framsidan och den kunde nu användas som mottagaradress.

Över de båda flikarna sattes ett märke med först texten ”Postsparbanksbyrån Stockholm 1.”, senare ”Postsparbanken Stockholm 1.”, därefter ”Era pengar blir mera pengar i POSTSPARBANKEN” och slutligen ”PKBANKEN – banken som alla

Kuvert, blankett 43 j, som innehållit postsparbanksbok från 1927 med förslutningsetikett på baksidan med texten ”Postsparbanken Stockholm 1”.

när”. Storleken på kuverten liksom på märkena minskade i takt med att motböckerna blev mindre. Det första och största märket mäter cirka 60 × 60 mm och det senaste 38 × 25 mm. Nio olika typer är kända.

Ehuru användningen av dessa märken står papperssigillerna nära och båda typerna i första hand användes på postsaksförsändelser bör de förslagsvis kallas för förslutningsmärken och inte sigill.

Slutord

Säkert finns det olika åsikter om den gjorda gruppindelningen av sigillerna. Inte minst kan valet av vilka sigill som bör katalogiseras under grupp 6 diskuteras. Vissa av dem skulle kunna inordnas i någon annan grupp. Synpunkter har också framförts om att dela grupp 6 i två grupper, en avseende postanstalter, en övriga postmyndigheter eller i två grupper, en avseende troliga tidigt och en sent tillkomna sigill. Det förekommer också olika åsikter om den kronologiska ordningen mellan de olika grupperna.

Trots dessa brister bör dock denna översikt förhoppningsvis kunna bidra till ett ökat intresse för dessa posthistoriska dokument i miniatyr så att det i framtiden blir möjligt att göra en fylligare och framför allt mera stringent översikt.

Önskvärt vore därför om nya fynd och andra synpunkter kunde inrapporteras. Postmuseums samling av just nu 53 olika sigill skulle också må väl av betydande förstärkningar.

Stort tack till Erland Brand, Göran Heijtz och Lars Liwendahl för deras granskning av manus.

Källor och litteratur

Heurgren, Paul Gerhard,

Sigillstamper, sigill och försegling.

Meddelanden från, Postmusei Vänner, 1927:1.

Kongl. Generalpoststyrelsens cirkulär.

1880 nr 23, 1885 nr 10, 1886 nr 38, 1917 nr 43,

1923 nr 39 och 1926 nr 14 och 29.

Postala Notiser.

1877 nr 18, 19 och 20.

Torkelstam, Åke,

Postsigill av papper.

Bältestpännaren 1985-1988.

Av originalen till illustrationerna ägs brevet med den första svenska postala etiketten av *Leif Ruud* och priskuranten ”å Postkontors-Oblater” av *Göran Heijtz*. De allra flesta av övriga objekt finns i författarens samling.